

KATARZYNA WAGNER¹

Wydział Historii UW

ORCID 0000-0002-5454-6151

TZW. REJESTR MALBORSKI Z 1656 R. – NIEZNANE ŹRÓDŁO DO DZIEJÓW SZWEDZKICH RABUNKÓW W RZECZYPOSPOLITEJ²

The so-called Malbork Register from 1656 – An Unknown Source for the History of Swedish Plunder in the Commonwealth

Abstract

The aim of this article is to critically edit a register of objects removed from the Polish-Lithuanian Commonwealth during the Swedish Deluge. This unknown in historiography inventory mainly includes carriages, as well as equestrian equipment such as saddles and chaps. It is the second discovered inventory of war booty from the period of the Polish-Swedish wars, aside from the register from Warsaw (1656). The register was prepared in 1656 in Malbork, but it contains items that came from Toruń. During the research, the location of the robberies, i.e., Toruń, has been questioned; it appears that this city served primarily as a transshipment point, and the objects may have originated from other centres, particularly Warsaw, which was the king's residence at the time and also a central warehouse for the looted items.

Keywords: Swedish Deluge, looting, spoils of war, seventeenth century

Abstrakt

Celem artykułu jest krytyczna edycja nieznanego dotychczas w historiografii rejestru przedmiotów wywiezionych z Rzeczypospolitej Obojga Narodów w czasie „potopu” szwedzkiego, obejmującego w głównej mierze powozy, jak również sprzęt jeździecki, m.in. ogłowia czy czapraki. Jest to drugi odnaleziony – obok rejestru z Warszawy (1656) – inwentarz łupów wojennych pochodzący z okresu wojen polsko-szwedzkich. Rejestr został przygotowany w 1656 r. w Malborku, lecz zawiera przedmioty, *które przybyły z Torunia*. W toku badań poddano w wątpliwość miejsce dokonywania rabunków, czyli Toruń; wydaje się, że miasto to pełniło jedynie funkcje przeładunkowe, a przedmioty mogły pochodzić z innych ośrodków, głównie z Warszawy, stanowiącej wówczas miasto-rezydencję króla, jak również magazyn centralny dla zrabowanych przedmiotów.

Słowa kluczowe: „potop” szwedzki, rabunki, łupy wojenne, XVII wiek

¹ Katarzyna Wagner – doktor nauk humanistycznych, pracownik Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze: społeczno-ekonomiczne dzieje miast, stosunki polsko-szwedzkie w epoce nowożytnej, grabieże wojenne w epoce nowożytnej, historia muzealnictwa. Stypendystka Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2023. Kieruje grantem NPRH pt. „Łupy wojenne. Szwedzkie grabieże Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.”. E-mail: k.wagner@uw.edu.pl.

² Zrealizowano w ramach stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2023.

Jednym z istotniejszych źródeł umożliwiających prowadzenie pogłębionych badań nad szwedzkimi grabieżami z terenów Rzeczypospolitej Obojga Narodów są inwentarze przedmiotów wywiezionych przez wojska Karola X Gustawa lub Karola XII Wittelsbacha. Dotychczas znany i opublikowany był jeden rejestr obejmujący przedmioty wywiezione z Warszawy w 1656 r. z wyodrębnioną grupą rzeczy pochodzących z Zamku Królewskiego, a także przeznaczonych do przekazania na dwór elektora brandenburskiego, Fryderyka Wilhelma I. Były to przede wszystkim elementy wyposażenia wnętrz, m.in. meble, lustra, obrazy, tapiserie, obrazy, rzeźby, instrumenty muzyczne, broń i uzbrojenie, a także książki i dokumenty. Głównym mankamentem tego konkretnego źródła – w związku z prowadzeniem badań proveniencyjnych – była jego lakoniczność, która uniemożliwiała rozpoznanie zrabowanych obiektów, a w niektórych przypadkach nawet jednoznaczne przełożenie opisów na język polski³. Znane są również rejestry dział, lecz pochodzące z okresu Wielkiej Wojny Północnej⁴.

Nieco inaczej rzecz ma się w przypadku tzw. inwentarza malborskiego. *Inventarium oppå dee Saker som ankomne ähre ifrån Thorn medh Stallskrifwaren Jochom Simsson Nembl*, a więc *Inwentarz tych rzeczy, które przybyły z Torunia z pisarzem stajennym* [?] *Jochomem Simssonem Nemblem*, został opracowany w Malborku, a zawiera spis powozów i sań, jak również sprzętu jeździeckiego, m.in. ogłowia czy czapraki. Nie był dotychczas publikowany⁵. Ma postać dwustronicowego rękopisu, który został napisany czarnym inkaustem, na papierze nieposiadającym znaków wodnych, w języku starszwedzkim. Wszyto go do 22. tomu zespołu „Livrustkammaren”, który stanowi część kolekcji sztokholmskiego archiwum zamkowego (Slottarkivet)⁶. Zespół „Livrustkammaren” składa się z 34 tomów, obejmujących inwentarze Zbrojowni Królewskiej z lat 1558-1840, a wspomniany tom 22 obejmuje okres 1683-1696. Tom oryginalnie był oprawiony w gruby karton i skórę, lecz obecnie elementy skórzane zachowały się jedynie na grzbiecie oraz w niewielkich fragmentach na przedniej i tylnej karcie okładki. W tomie znajdują się głównie inwentarze zbrojowni królewskiej, w tym spisy z m.in. 20 listopada 1683 r., 12 marca 1686 r., 8 marca 1694 r., jak również z 1696 r.

Analizowany rejestr przedmiotów, „które przybyły z Torunia”, stanowi dodatek do spisu weryfikującego zawartość zbrojowni, przygotowanego przez zbrojmistrza (rustmästare) Olofa Larssona w 1671 r. Tzw. rejestr malborski nie zawiera datacji, lecz jej ustalenie jest możliwe pośrednio. Następną włączona do tomu niewielka kartka informuje, że koniuszy dworski

³ K. Wagner, *Inwentarz przedmiotów wywiezionych z Warszawy podczas potopu szwedzkiego. Edycja źródła*, „Kronika Zamkowa. Roczniki”, 2017, nr 4(70), s. 151-164.

⁴ Przykładowe spisy tego rodzaju znajdują się w zbiorach Armémuseum w Sztokholmie, np. *Avbildning föreställande eldrör tagna som troféer av den svenska armén med fästningen Elbingen den 3 december 1703. Ingår i volym med. avbildade kanontroféer tagna åren 1703-1706*, jak również *Inledning och register till bokverk med avbildningar föreställande eldrör tagna som troféer av den svenska armén åren 1703-1706, utförda av syskonen Anna Maria och Philip Jakob Thelott*. W zbiorach polskich spisy dział i broni wywiezionych z polskich cekhausów znajdują się m.in. w Archiwum Narodowym w Krakowie. Rysunki i opisy zdobytych dział opracowywał m.in. Tadeusz Marian Nowak, zob. T.M. Nowak, *Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 20/1976, s. 285-334.

⁵ Autorka pragnie podziękować prof. dr. hab. Wojciechowi Krawczukowi z Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego za konsultacje merytoryczne.

⁶ *Inventarium oppå dee Saker som ankomne ähre ifrån Thorn medh Stallskrifwaren Jochom Simsson Nembl*, zespół: Livrustkammaren, vol. 22: 1683-1696, Slottarkivet, RA/56105, nlb.

(hovstallmästare) Svante Baner (1624-1674)⁷ pokwitował w Sztokholmie 14 stycznia 1657 r. odbiór niebieskiej karety odnotowanej w inwentarzu Olofa Larssona (*effter Rustmästaren Oluf Larssons Inventarij lydelse*)⁸. Potwierdza to dwie informacje – analizowany rejestr powstał w czasie „potopu” szwedzkiego, a konkretnie między grudniem 1655 a końcem 1656 r., oraz przedmioty w nim wymienione dotarły do Sztokholmu.

Na kolejnej niewielkiej kartce, umieszczonej po rejestrze zrabowanych przedmiotów, podpisanej przez dyplomata i oficera na szwedzkiej służbie, lecz holenderskiego pochodzenia, Christoffera Delphicusa Dohna (Christopher Delphicus zu Dohna zu Carwinden 1628-1668), znajduje się kolejna informacja. 16/26 września 1656 r. Dohna potwierdził, że jedne sanie zostały wykreślone z ww. listy zrabowanych przedmiotów. Po kapitulacji miasta w maju 1656 r., Dohna został komendantem zamku, zaś do września tego samego roku nadzorował prowadzone w mieście rabunki. Z kolejnej notatki, dodanej tym razem na marginesie rejestru, wynika zaś, że król podarował w Malborku – w sierpniu 1656 r. – swojemu sojusznikowi, kurfirstowi Fryderykowi Wilhelmowi, czerwony powóz, umieszczony na liście⁹. Na podstawie tych informacji można wnioskować, że przedmioty znajdowały się już wtedy (sierpień 1656) w Malborku, stanowiącym wówczas jeden z punktów, w których szwedzkie wojska dokonywały przeładunku łupów wojennych¹⁰. Nie pochodziły one jednak z Malborka, tylko – jak komunikuje to tytuł źródła – były to przedmioty, „które przybyły z Torunia”, a więc rabunki zostały przeprowadzone wcześniej.

Kluczowe jest jednak pytanie, skąd pochodziły zrabowane przedmioty. Tytułowe sformułowanie, mówiące o tym, że są to rzeczy, „które przybyły z Torunia”, może sugerować, że rabunki zostały dokonane w tym mieście¹¹, lecz brakuje potwierdzenia tego faktu. Ponadto

⁷ E. Brunner, *Darra: om Swedenborg*, Sztokholm 2017.

⁸ Ta notka i kolejne zostały wyszyte po tzw. rejestrze malborskim, strony nie są numerowane. Zob. Zesp. *Livrust-kammaren*, vol. 22: 1683-1696, Slottarkivet, RA/56105, nlb.

⁹ Część zrabowanych przedmiotów trafiła w 1655 i 1656 r. na dwór elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma, księcia Prus i lennika Szwecji. Były to zarówno elementy dekoracji rzeźbiarskich, jak i przedmioty pochodzące z warszawskich rezydencji. W rejestrze łupów wojennych z Warszawy wyodrębniono osobą część *A[nn] o 1656 Till Huisgeråd Cammaren i Preutten är left af Pollendske Saaker*, zob. K. Wagner, *Inwentarz przedmiotów wywiezionych z Warszawy*, s. 155. Por. *Puncta zгоды między Krolew Szwedzkim a Kurfirsten*, Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół Bibliotheca Archivi – Rękopisy, 300R, nr 171, s. 133-134. O porozumieniu zawartym 17 stycznia 1656 r. w Królewcu, jak również o traktacie z Malborka z 25 czerwca 1656 r., zob. B. Szymczak, *Fryderyk Wilhelm. Wielki elektor*, Wrocław 2006, s. 98, 100; C.I. Isacson, *Karl X Gustavs krig. Fälttågen i Polen, Tyskland, Baltikum, Danmark och Sverige 1655-1660*, Falun 2002, s. 56. O transportach zdobyczy dla Fryderyka Wilhelma, zob. List von Bülowa do Karola X Gustawa, 6 września 1656, Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur, nlb. (dzieła sztuki, broń); List Karola X Gustawa do Matthiasa Biörklou, 5 sierpnia 1656, Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur, s. 1133v, 1133r. (książki z pałacu Ossolińskich). O innych typach przedmiotów, także detalu architektonicznym, zob. m.in. List Karola X Gustawa do Bengta Oxenstierny, 22 września 1656, Riksarkivet, Stockholm: Bengt Oxenstiernas bref till Kungl. Maj:t 1655-1660, s. nlb.

¹⁰ K. Wagner, *Szwedzkie zdobycze z Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, w: „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 126-127. O systemie gromadzenia łupów w tym kontekście, zob. np. H. Landberg, *Finansowanie wojny i zaopatrywanie garnizonów. Szwedzki zarząd okupacyjny w Krakowie i Toruniu podczas wojny polskiej Karola X Gustawa*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*”, 19/1973, s. 171-216.

¹¹ Kapitulacja Torunia nastąpiła 4 grudnia 1655 r., a dzień później wojska szwedzkie wkroczyły do miasta. Zdobyte tego miasta było istotne dla Szwedów ze względów strategicznych, gdyż m.in. wzmacniało szanse na wykorzystanie Wisły do celów komunikacyjnych i ułatwiała kontrolę nad zajętymi terenami, ponadto stanowiło ważny punkt wypadowy na Prusy Królewskie, a dodatkowo miasto było istotnym ośrodkiem gospodarczym, zaopatrującym szwedzkie wojska w wytwory rzemiosła, por. *Historia Torunia*, red. M. Biskup, t. 2, cz. 2: *W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)*, opr. S. Cackowski i in., Toruń 1994, s. 156-157.

zawartość transportu, tj. wystawne powozy czy sprzęt jeździecki, pozwalają domniemywać, że przybyły one z innego ośrodka, najprawdopodobniej z Warszawy, pełniącej wówczas funkcje polityczne w kraju, jak również miasta-rezydencji króla oraz magazynu centralnego dla wojsk szwedzkich przechowujących tu zrabowane przedmioty¹².

Karty dołączone do spisu weryfikującego stan zbrojowni, tj. omawiany rejestr zrabowanych przedmiotów, oraz notatki i potwierdzenia przekazania pojazdów są nienumerowane. Karta, mieszcząca rejestr łupów, ma format zbliżony do A4; są na niej widoczne ślady złożenia na cztery części, do formatu A6.

Wydaje się, że rejestr został sporządzony przez jedną osobę, zaś dwie pozostałe wprowadzały do niego korekty. Z pewnością jedna ręka przygotowała główną część inwentarza, czyli zrabowane przedmioty, druga dokonała dopisków z lewej strony karty, zaś numeracja czerwoną kredką wydaje się być późniejszą ingerencją trzeciej ręki. Na pierwszej stronie (*recto*), z lewej strony, tekst główny został opatrzone dopiskiem – wykonanym ciemniejszym atramentem – „No. 99”; ponadto przy tej samej pozycji i trzech kolejnych wstawiono znak haczyka (tzw. ptaszek potwierdzający jakiś zapis). Na stronie drugiej (*verso*) uwzględniono dopisek (poprzez zastosowanie w treści skrótu NB) wprowadzający dodatkową treść. Ponadto sześć pozycji – z czego pięć kolejnych od numeru 100 – oznaczono haczykiem, a 10 otrzymało numery porządkowe (100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 16, 17, 18), spośród nich trzy zostały dopisane czerwoną kredką, podczas gdy pozostałe czarnym atramentem. Dodatkowo zarówno między numerami 105 i 106 a treścią opisów, jak również od numeru 16 do 18 wstawiono po jednym myślniku (minusie?), z tą różnicą, że przy numerach trzycyfrowych wykonano to tuszem, a przy dwucyfrowych kredką. Wiadomo, że inwentarze pełniły funkcję „listów przewozowych” zrabowanych przedmiotów i były przygotowywane przez szwedzkich żołnierzy na każdym etapie przepakowywania zagrabionych przedmiotów z jednej szkiuty na inny środek transportu¹³. Ich celem było przede wszystkim sprawdzenie aktualnego stanu posiadania. Dopisane numery mogły stanowić ułatwienie w rozeznaniu się w zawartości transportu, tym bardziej, że powozy niewątpliwie należały do przedmiotów pokaźnych gabarytów, a przez to kłopotliwych w czasie transportu. Z dotychczasowych wyników badań wiadomo, że przedmioty mniejszych rozmiarów były pakowane w skrzynie czy beczki, a te z kolei numerowane; ich zawartość zaś wyszczególniano w rejestrach¹⁴.

W trakcie prac edycyjnych starano się dokonać zestawienia opisywanych obiektów ze zbiorami sztokholmskiej Zbrojowni Królewskiej. Trzy obiekty, wymienione w końcowej części rejestru, tj. szabla oraz dwa kołczany (LRK 7481, 7742, 7743, 7746, 7747), wydają się mieć odpowiedniki w zbiorach Livrustkammaren; co więcej, są one opisane w katalogu

¹² O specjalnym statusie Warszawy w epoce nowożytnej, zob. m.in. M. Bogucka, *Miasta a władza centralna w XVI-XVIII wieku w Rzeczypospolitej w perspektywie europejskiej. Kształtowanie się specjalnego statusu Warszawy w dobie nowożytnej*, „Rocznik Warszawski”, 36/2008, s. 129-141; też, *Narodziny stolicy. Warszawa w XVI w I poł. XVII w.*, w: *Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596-1668*, red. P. Mrozowski, M. Wrede, Warszawa 1996, s. 37-47; A. Mączak, *Być stolicą*, w: tamże, s. 13-28; W. Tomkiewicz, *Warszawa stolicą Rzeczypospolitej*, „Rocznik Warszawski”, 7/1965, s. 101-113.

¹³ O obiegu listów i dokumentów, a zwłaszcza materiałów kartograficznych, w czasie „potopu”, zob. np. K. Łopatecki, W. Krawczuk, *The Swedish Plan of the Siege of Krakow in 1655*, „Scandinavian Philology”, 19/2021, z. 2, s. 400-421.

¹⁴ E. Hagström Molin, „To Place in a Chest”. *On the Cultural Looting of Gustavus Adolphus and the Creation of Uppsala University Library During the 17th Century*, „Barok. Historia – literatura – sztuka”, 44/2017, s. 135-148; też, *Spoils of Knowledge. Seventeenth-Century Plunder in Swedish Archives and Libraries*, Leiden 2023, s. 24-51.

zbiorów przez szwedzkich muzealników jako łupy wojenne wzięte z Warszawy w 1656 r. Konieczne jest pogłębienie badań proveniencyjnych tych obiektów, by potwierdzić lub ostatecznie odrzucić hipotezę o zachowaniu w szwedzkich zbiorach wybranych łupów, wyszczególnionych w tzw. rejestrze malborskim. Jeżeli hipoteza uległaby potwierdzeniu, wówczas można by uznać, że wymienione w rejestrze obiekty zostały zrabowane z Warszawy w 1656 (oznaczałoby to, że pokonały one rzeczną trasę przez Toruń do sprawdzenia ich stanu zachowania w Malborku). Bez badań pogłębionych naukowe stwierdzenie tego faktu nie jest możliwe.

Na potrzeby niniejszej edycji stosowano w większości zasady edytorskie wydawców korespondencji Axela Oxenstierny¹⁵, lecz starano się wiernie odtwarzać zapisy źródła i pozostawiać je zgodnie z oryginałem, by nie modernizować jego zapisów. Uwspółcześniano jednak interpunkcję, podział tekstu. Oznaczono także wtrącenia.

EDYCJA ŹRÓDŁA

Tzw. inwentarz malborski

Oryg.: Slottsarkivet, Sztokholm, zesp. Livrustkammaren, vol. 22: 1683-1696, RA/56105, nlb.

Inventarium oppå dee Saker som ankomne ähre ifrån Thorn medh Stallskrifwaren¹⁶
Jochom Simsson Nembl / Inwentarz tych rzeczy, które przybyły z Torunia z pisarzem stajennym [?] Jochodem Simsonnem Nemblem

[recto]

1. Careet öfwerdragen medh blått oskurit Sammet och Silfwer nagler beslagen, een stoor deell af Silfwernaglarne på bådhe gaflarna och dörarna bortagne, på taket ähre alle Silfwernaglarne beholdna, någrader och huar ähre uthtagne / Kareta wyłożona niebieskim, niewykończonym aksamitem ze srebrnymi okuciami/gwoździami, duża część srebrnych gwoździ usunięta z drzwi, na dachu/suficie wszystkie srebrne gwoździe zachowane, [tylko] niektóre zostały usunięte¹⁷,

1. Radh Silfwer Frantzer rundt kring om heela täcket ähr bort kommit. Täcket ähr innan uthj beklädt och öfwer dragit med medh Silfwer duuk och gullblommor, runt om medh Silfwer och gullfrantzar och Sölfwer naglar beslagit / Jeden rząd srebrnych frędzli [znajdujących się] dookoła całego przykrycia zagubił się. Jest na zewnątrz pokryte i wyłożone srebrnym suknem i złotymi kwiatami, dookoła [ma] srebrne i złote frędzle oraz srebrne okucia/gwoździe,

¹⁵ Wydano całą serię pt. *Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling*. Przykładowe zasady edycji znajdują się w np. *Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling. Brev 1636-1654*, del 1: 1636-1642, ed. H. Backhaus, Stockholm 2009, s. 15-16. Zasady te są stosowane także w przypadku szwedzkojęzycznych listów Anny Wazy, zob. *Listy Anny Wazy (1568-1625)*, opr. K. Łopatecki, J. Dąbrowski, W. Krawczuk, W. Walczak, Warszawa 2022, s. 69-71.

¹⁶ W większych stajniach w XVII-wiecznej Szwecji zatrudniano pisarza, którego zadaniem było prowadzenie ksiąg stajni, por. *Svenska Akademiens ordbok*, https://svenska.se/tre/?sok=stallskrivare&pz=2#U_S10817_40163 (dostęp 26.02.2024).

¹⁷ Odbiór tej karety został odnotowany przez Svante Banera w Sztokholmie 14 stycznia 1657 r., zob. Zesp. *Livrustkammaren*, vol. 22: 1683-1696, Slottarkivet, RA/56105, nlb.

Till samma Careet ähre – 8. St. hyende af Silfwerduuk medh gull blommor, 2 radher små silfwer och gull Frantzer kringh om hyenden / Do tej samej karety – osiem sztuk poduszek ze srebrnego płótna ze złotymi kwiatami, dwa raczej małe rzędy srebrnego i złotego wykończenia dookoła poduszki,

Till offwanbete Careet ähre 8. tygh medh silfwer Sillor och Silfwer tampar uthj derpå finnes nagra tampar af Järn emellan hestarna / Do wspomnianej karety należy osiem tkanin/materiałów ze srebrnymi śledziami i linami/zwisami, na których znajdują się jakieś żelazne liny/zaciski między końmi,

Täckegiordar – 6. St. / Derki – sześć sztuk,

Tömer – 4. St. / Lejce/wodze – cztery sztuki,

Betzell – 8. St. medh silfwer beslag munstycken af iärn / Uzda/ogłowie – osiem munsztuków z żelaza ze srebrnymi okuciami,

Tyget ähr öfwerdragit med blått oskurij sammet och 2. radher Silfwer frantzer / Tkanina/materiał do przykrycia z niebieskiego niewykończonego aksamitu i dwa srebrne frędzle [na końcach],

Kaflor emellan hestarna 2. st medh Silfwer Hollkar på endarna beslagen sampt ringar der uthj af silfwer, een ring borta / Walec drewniany między końmi, dwie sztuki, ze srebrnym wydrążonym? na końcach okuć, jak również pierścienie [wykonane] ze srebra, jednego pierścienia brakuje,

Kutske Piskor – 2 st. skaften medh silfwer öfwer bedragne / Baty woźnicy – dwie rękojeści/uchwyty wyłożone fałszywym? srebrem,

Till samma Wagen 4. Silfwer stolpar sönderbrutna / Do tego samego pojazdu, cztery srebrne połamane słupy/drażki,

[No 99] 1. Stoor Careet innan uthj medh rödt sammet silfwer och gull frantzer och Possementer orneradt. Rundt kring om himmelen medh silfwer och Gull Crepiner, slagen medh rödt tubin fodrade, hela korgen och alla ornamenterna uthan på förgylta, uthan hyende och Gardiner, Vnder wagen ähr och behollen / Jedna duża kareta ozdobiona wewnątrz i na zewnątrz czerwonym aksamitem ze srebrnymi i złotymi frędzlami i galonami. Dookoła baldachimowi ze srebrnymi i złotymi krepinami, podbitymi czerwoną jedwabną podszeawką, cały kosz [karety] i wszystkie ozdoby/ornamenty bez [elementów] połączanych, bez poduszek i zasłon, pod pojazdem są zachowane [elementy połączane],

Till offwanbete Careet ähre 6. St. tygh af Swart lädher medh stort förgylt beslag / Do wymienionej karety jest sześć sztuk materiału z czarnej skóry z dużym złożonym okuciem/ozdobą,

Betzell – 5. st. medh förgylt beslag / Uzda/ogłowie – pięć sztuk ze złożonym okuciem,

Kutske Sadhel 1. St. medh förgylt messings beslag / Siodło woźnicy – jedna sztuka z połączanym mosiężnym okuciem,

[verso]

NB thenne careet förährade Hans Kungl Mayt åth en förste aff 1656 uthj Marienburgh in Augusto, 1656 / Notabene, ta kareta darowana przez JKMsć [Karola X Gustawa] księciu/kurfirstowi [Fryderykowi Wilhelmowi] z Malborka w sierpniu 1656 r.¹⁸,

Careet af rödt lädher inuthj medh rödt sammet bedragen alle hyenden af rödt sammet behollndna, vnder Wagen her till och behollen / Jedna kareta z czerwonej skóry w środków/

¹⁸ Dopisek na drugiej stronie, na lewym marginesie; tyczy się czerwonej karety, opisanej w kolejnym punkcie.

wewnątrz wyłożona czerwonym aksamitem, wszystkie poduszki z czerwonego aksamitu zachowane, pod kareta do tego zachowane,

4. Tygh medh rådt sammet öfwerdragen till samma Careet / Cztery tkaniny/materiały z czerwonego aksamitu pokrywające/wykładające tę samą kareta,

4. Betzell ditto / Cztery uzdy/ogłowie tego samego rodzaju,

3. Täckegiordar / Trzy derki,

[No 101] 6. Tygh medh gålt gyllenduk öfwerdragit, 1 radh på huar kant medh gull i sillkes frantzar / Sześć tkanin z wplecioną złotą nicią [złotogłów?], jeden rząd z krawędzią [obszytą] złotymi, jedwabnymi frędzlami,

6. Betzell ditoo / Uzda/ogłowie tego samego rodzaju,

1. Slädekorg af Swart lädher innan uthj bedragen medh grönt Plys Slagen medh grönt rask fodradhe, fenster på bådhæ gaflarna, korgen uthan på försilfrat / Jedne sanie pokryte na zewnątrz i wewnątrz czarną skórą z zielonym pluszowym wylogiem po obu stronach, kosz [sań] posrebrzany na zewnątrz,

1. lijten Slädekorg af rödt lädher innan uthj medh rödt sammet sillfwer och gull galoner, Slagen medh rödt taft fordrade. Item 2. Fenster beholdna och 2. Borta / Jedne małe sanie [wykonane] z zewnątrz i od środka z czerwonej skóry [i wyłożone] czerwonym aksamitem, ze srebrnymi i złotymi galonami/wypustkami, podbite [wnętrze] czerwoną taftą. Dwa okna się zachowały i dwóch brakuje,

2. Store Slädar af Bilthaugeer Nörenbergs arbete / Dwie pary wielkich sań wykonanych przez norymberskiego rzeźbiarza,

[No 102] 1. Hæste tygh af rödt sammet Perlestickare arbete med gull silfwer och sillkes quastar / Jedna tkanina/materiał za konia z czerwonego aksamitu z haftem perłowym [oraz] złotymi i srebrnymi obszyciami,

[No 103] 1. Tygh af rödt sammet medh silfwer bestickat, silfwer och silkesquastar / Jedna tkanina/materiał z czerwonego aksamitu ze srebrnym nakryciem, srebrnymi i jedwabnymi obszyciami,

[No 104] 1. Paar blindor medh Perlestickare arbete / Jedna para z wykonanym haftem perłowym,

[No 105] 1. Paar Polniske Sadellkåpor af blådt lädher stickat medh sil / Jedna para polskich pokrowców na siodło [wykonanych] z niebieskiej nakłuwanej skóry i jedwabiu,

[No 106] 2. messings munstycken/ Dwa mosiężne munsztuki,

[No 16] 1. Skiön Sabell af Järn drifwij arbete förgylt och ammulerat bandh der uthj af Pansar medh amuleradt beslag, inlagt uthj eet suart foder / Jedna ładna szabla wykonana z połączanego żelaza ze wzmocnionym na zewnątrz pokrowcem, ozdobionym okuciami [i] wyłożonym efektowną podszewką/podbiciem,

[No 17] 1. Sabbell medh silfwerbeslagh amulerat med Wirkat silfwer Sillkes bandh / Jedna szabla ze srebrnymi okuciami/ozdobami, ozdobionymi tkanymi srebrnymi jedwabnymi paskami,

[No 18] 1. Swart Sabbell medh suart sillkes bandh uthj¹⁹ / jedna czarna szabla z czarnym jedwabnym paskiem [znajdującym się] na zewnątrz,

¹⁹ W zbiorach Zbrojowni Królewskiej znajduje się szabla (sygn. LRK 7481), której pochwa jest pokryta czarną skórą z podłużnymi rowkami i trzema nitami. Ostrze w typie tureckim. Posiada inskrypcję z ornamentami i arabskimi znakami: „Nassre men Allah va fathen ghareeb Abbas alkhaless Al Araaghi” (*z Bożą pomocą zwycięstwo jest bliskie*) i „Amela Mohammed-al-Misri” (*wykonane przez Mohammada al Misri*) i stanowi łup wojenny z Warszawy.

1. Pijll kogert och båge fodher af huit lādher medh gull stickar oppå güll roosser 3. St. medh rubiner och saphirer besatte een förgylt silfwer kiādth 3. Dübell med Knappar och ringar uthj. 23. St. pijlar till samma korgh²⁰ / jeden kołczan i futerał na łuk, [kołczan wykonany] z białej skóry ze złotymi igielkami, na szczycie/u góry złote różyczki?, trzy sztuki [różyczki? obszyte] rubinami i szafirami, pozłacana srebrna tkanina, trzy dublety/kaftany z guzikami i pierścieniami na zewnątrz, 23. strzały [do tego kołczanu],

[No 8] 1. Kogert och Bågefodher af Swart Lādher medh silfwer i gull stickat, Silfwer och amulerade roosser derpå. 1. gull i rödt sillkes bandh, wirkat silfwer och amuleradt beslag der på – n 8. st. Pijlar der till af röör²¹ / Jeden kołczan i futerał na łuk [wykonany] z czarnej/czernionej skóry ze srebrnymi i złotymi nakłuciami/igielkami?, tam srebrne i wzmacniane różyczki. Jeden [kołczan] złoty w czerwonej jedwabnej opasce/pasie, na nim srebrne i wzmacniane okucia – osiem sztuk strzał [wykonanych] z trzciny.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół Bibliotheca Archivi – Rękopisy, 300R, nr 171, s. 133-134: *Puncta zgody między Krolem Szwedzkim a Kurfirстен*.

Listy Anny Wazy (1568-1625), opr. K. Łopatecki, J. Dąbrowski, W. Krawczuk, W. Walczak, Warszawa 2022, s. 69-71.

Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur: list von Bülowa do Karola X Gustawa, 6 września 1656, nlb., list Karola X Gustawa do Matthiasa Biörklou, 5 sierpnia 1656.

Riksarkivet, Stockholm: Bengt Oxenstiernas bref till Kungl. Maj:t 1655-1660: list Karola X Gustawa do Bengta Oxenstierna, 22 września 1656, s. nlb.

Slottarkivet, Stockholm: Livrustkammaren, RA/56105, vol. 22: 1683-1696, nlb.: *Inventarium oppå dee Saker som ankomne ähre ifrån Thorn medh Stallskrifwaren Jochom Simsson Nembl*.

Svenska Akademiens ordbok, https://svenska.se/tre/?sok=stallskrivare&pz=2#U_S10817_40163 (dostęp 26.02.2024).

Zbrojownia Królewska (Livrustkammaren): LRK 7481, 7742, 7743, 7746, 7747:

– *Bågkoger, ryskt kulturområde, 1600-talets första hälft*, <https://samlingar.shm.se/object/D20354A8-6CE3-4EF0-8B76-3F499F2AC29D> (dostęp 27.12.2023).

wy. Konieczne jest przeprowadzenie dalszych badań proveniencyjnych w celu weryfikacji, czy opis zawarty w rejestrze odpowiada szabli z Livrustkammaren, zob. *Sabel med egyptisk klinga av turkisk typ, 1400-talet (1400-1600-tal?)*, *Mohammed al Misri. Fäste*, <https://samlingar.shm.se/object/32B8CE8E-3B03-4569-B092-684848A9EAFD> (dostęp 27.12.2023).

²⁰ Kolejny przykład, który przywodzi na myśl obiekt ze zbiorów Livrustkammaren, to kołczan (LRK 7746 lub 7747), wykonany z brązowej skóry, pokryty na zewnątrz jasną skórą, opisaną jako skóra łabędzia. Na całej powierzchni został ozdobiony złotą nicią w formie wzoru winorośli/roślinności. W górnym narożniku niewielkie okucie w kształcie rozety, pokryte złotem, z zielonym kamieniem, prawdopodobnie szmaragdem, otoczonym sześcioma (pierwotnie ośmioma) czerwonymi kamieniami, mogącymi uchodzić za rubiny. Stanowi on łup wojenny pochodzący z Warszawy. Por. *Bågkoger, ryskt kulturområde, 1600-talets första hälft*, <https://samlingar.shm.se/object/D20354A8-6CE3-4EF0-8B76-3F499F2AC29D> oraz *Pilkoger Ryssland*, <https://samlingar.shm.se/object/E0CD57FE-BAC6-4218-BAB1-8F155B6504B2> (dostęp 27.12.2023).

²¹ W zbiorach Livrustkammaren znajduje się również kołczan z czernionej skóry (LRK 7742), który został wzmocniony od wewnątrz czerwoną skórą. Na zewnątrz kołczan został ozdobiony płaskim kwiatowym haftem (różyczki?) wykonanym złotą i srebrną nicią. Drugi kołczan (LRK 7743) ma czerwony jedwabny pasek ozdobiony srebrną nicią, drobnymi okuciami, nitami i kwiatami. Oba stanowią łupy wojenne wzięte w 1656 r. z Warszawy. Por. *Bågkoger, ryskt kulturområde, 1600-talets första hälft*, <https://samlingar.shm.se/object/9ECF3695-3388-4842-993F-AB9841385ADE> oraz *Pilkoger*, <https://samlingar.shm.se/object/F0AD4A16-C945-4199-893A-DC5F0566D3FC> (dostęp 27.12.2023).

- *Bågkoger, ryskt kulturområde, 1600-talets första hälft*, <https://samlingar.shm.se/object/9ECF3695-3388-4842-993F-AB9841385ADE> (dostęp 27.12.2023).
- *Pilkoger Ryssland*, <https://samlingar.shm.se/object/E0CD57FE-BAC6-4218-BAB1-8F155B6504B2> (dostęp 27.12.2023).
- *Pilkoger*, <https://samlingar.shm.se/object/F0AD4A16-C945-4199-893A-DC5F0566D3FC> (dostęp 27.12.2023).
- *Sabel med egyptisk klinga av turkisk typ, 1400-talet (1400-1600-tal?)*, *Mohammed al Misri. Fäste*, <https://samlingar.shm.se/object/32B8CE8E-3B03-4569-B092-684848A9EAFD> (dostęp 27.12.2023).

Opracowania

- Bogucka M., *Miasta a władza centralna w XVI-XVIII wieku w Rzeczypospolitej w perspektywie europejskiej. Kształtowanie się specjalnego statusu Warszawy w dobie nowożytnej*, „Rocznik Warszawski”, 36/2008, s. 129-141.
- Bogucka M., *Narodziny stolicy. Warszawa w XVI w I poł. XVII w.*, w: *Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596-1668*, red. P. Mrozowski, M. Wrede, Warszawa 1996, s. 37-47.
- Brunner E., *Darra: om Swedenborg*, Sztokholm 2017.
- Hagström Molin E., „To Place in a Chest”. *On the Cultural Looting of Gustavus Adolphus and the Creation of Uppsala University Library During the 17th Century*, „Barok. Historia – literatura – sztuka”, 44/2017, s. 135-148.
- Hagström Molin E., *Spoils of Knowledge. Seventeenth-Century Plunder in Swedish Archives and Libraries*, Leiden 2023.
- Historia Torunia*, red. M. Biskup, t. 2, cz. 2: *W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)*, opr. S. Cackowski i in., Toruń 1994.
- Isacson C.I., *Karl X Gustavs krig. Fälttågen i Polen, Tyskland, Baltikum, Danmark och Sverige 1655-1660*, Falun 2002.
- Landberg H., *Finansowanie wojny i zaopatrywanie garnizonów. Szwedzki zarząd okupacyjny w Krakowie i Toruniu podczas wojny polskiej Karola X Gustawa*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 19/1973, s. 171-216.
- Lopatecki K., Krawczuk W., *The Swedish Plan of the Siege of Krakow in 1655*, „Scandinavian Philology”, 19/2021, z. 2, s. 400-421.
- Mączak A., *Być stolicą*, w: *Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596-1668*, red. P. Mrozowski, M. Wrede, Warszawa 1996, s. 13-28.
- Nowak T.M., *Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 20/1976, s. 285-334.
- Szymczak B., *Fryderyk Wilhelm. Wielki elektor*, Wrocław 2006.
- Tomkiewicz W., *Warszawa stolicą Rzeczypospolitej*, „Rocznik Warszawski”, 7/1965, s. 101-113.
- Wagner K., *Inwentarz przedmiotów wywiezionych z Warszawy podczas potopu szwedzkiego. Edycja źródła*, „Kronika Zamkowa. Roczniki”, 2017, nr 4(70), s. 151-164.
- Wagner K., *Szwedzkie zdobycze z Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, w: „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 126-127.